

Я. Я. Іваноў

Установа адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”, кафедра тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі

СУАДНОСІНЫ АФАРЫСТЫЧНЫХ АДЗІНАК І МАЛЫХ ТЭКСТАВЫХ ФОРМ

(на матэрыяле беларускай, рускай, польскай, англійскай моў)*

В статье рассматривается соотношение афористических единиц и пословиц, поговорок, а также малых текстовых форм (сентенций, максим, грегерий и др.) на материале белорусского, русского, польского и английского языков.

The article discusses the relationship between aphoristic units and proverbs, sayings, and small text forms (maxims, gregarias, etc.) on the material of Belarusian, Russian, Polish and English.

Ключевые слова: афоризм, пословица, поговорка, сентенция, максима, грегерия, белорусский язык, русский язык, польский язык, английский язык.

Key words: aphorism, proverb, proverb, maxim, gregeria, Belarusian, Russian, Polish, English.

Афарызмы можна вызначыць як аднафразавыя, пераважна звыш-слоўныя, намінацыйныя, самастойныя, узнаўляльныя, устойлівыя адзінкі, многім з якіх уласцівы ідыяматычнасць, мастацкасць формы і ўжыванне як асобнага тэксту, і якія адрозніваюцца ад усіх іншых вышэйшых знакавых моўных адзінак катэгарыяльнай прыметай – адметнай абагульненасцю зместу (універсальнай абагульненасцю пазамоўнай рэчаіснасці), што з’яўляецца яскрава спецыфічнай уласцівасцю афарызмаў як адзінак мовы і маўлення і маніфестуе асобную катэгарыяльную якасць іх плану зместу – афарыстычнасць [1].

Вызначэнне катэгарыяльных адносін паміж афарызмамі і іншымі тыпамі аднафразавых тэкстаў, а таксама разнавіднасцямі жанру літаратурных выслоўяў і іншымі малымі маўленчымі і літаратурнымі жанрамі, з’яўляецца адной з актуальных праблем сучаснага лінгвістычнага вывучэння афарызма [2].

* Исследование выполнено в рамках НИР «Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы (у еўрапейскім моўным кантэксце)» (ГР № 20161332) падпраграмы «Белорусский язык и литература» Государственной программы научных исследований «Экономика и гуманитарное развитие белорусского общества» на 2016–2020 гг.

Выказванні з абагульнена-ўніверсальнай семантыкай (афарыстычныя адзінкі) узніклі ў ранні перыяд гістарычнага развіцця мовы, калі яшчэ не адбылася дыферэнцыяцыя аднафразавых тэкстаў і не развілася літаратурная форма існавання мовы, а разам з ёй і малыя літаратурныя жанры. Так, адлюстраванне сталых сувязей паміж неадзінкавымі аб'ектамі рэчаіснасці патрабуе выкарыстання пазачасавых сінтаксічных канструкцый сказа. Гэтаму ў найбольшай ступені адпавядаюць іменныя сказы, якія проціпастаўлены дзеяслоўным сказам як дзве розныя формы выказвання, ніколі не ўжываюцца для апісання канкрэтных фактаў, адлюстроўваюць толькі “абсалютныя ісціны” па-за сувяззю з часам, асобай і абставінамі. Формы прэдыкацыі ў выглядзе злучэння двух імёнаў найбольш старажытныя ў глотагенезе, з'яўляюцца моўнымі ўніверсаліямі (паводле Э. Бенвеніста), дайшлі да нашага часу не ва ўсіх мовах, але захаваліся ў прыказках (бел. *Зямля – маці, а праца – бацька*, руск. *Ум хорошо, а два лучше*, польск. *Dobra rada, lepsza potoc*, англ. *Like father, like son*). Універсальнае абагульненне рэчаіснасці як спосаб і прадукт маўленча-мысленчай дзейнасці знайшло сваё ўвасабленне яшчэ ў першасных формах прэдыкацыі (можна меркаваць, што першыя выказванні, пабудаваныя па мадэлі двухсастаўнага сказа, былі афарыстычныя паводле зместу).

Адзінкі толькі аднаго віда аднафразавых тэкстаў маюць амаль усе абагульнена-ўніверсальны змест – **прыказкі**. Не больш за 10% адзінак, якія традыцыйна далучаюць да прыказак, маюць абагульнена-факталагічны змест, не з'яўляюцца афарыстычнымі і павінны быць кваліфікаваныя як разнавіднасць фразеалагічных адзінак – **устойлівыя фразы**, або (паводле А.М. Баранова, Д.А. Дабравольскага) **маўленчыя формулы** (бел. *Пашкадаваў воўк кабылу, пакінуў хвост ды грыву* або *Развязаўся мех не на смех*, руск. *Вместе тесно, а врозь скучно*, польск. *Rozumi aź nadto, ale statku brakuje*, англ. *Care killed a cat* або *Do as I say, not as I do*). Большасць прыказак сучасных народаў першабытнай культуры ні ў чым не ўступаюць еўрапейскім (паводле Э.Б. Тайлара), што дазваляе сцвярджаць: прыказкі на ўсім працягу свайго гістарычнага развіцця засталіся нязменнымі як тып выказванняў і як клас моўных адзінак па сваіх асноўных структурных і семантычных якасцях, змяніліся толькі роля і функцыі прыказак у камунікацыі, а таксама іх прадметна-тэматычны змест. Сярод аднафразавых тэкстаў як моўных знакаў прыказкі з'яўляюцца найбольш гамагеннай групай афарыстычных адзінак.

Паняцце афарызма не павінна атаясамлівацца з уяўленнем аб нейкім асобным тыпе аднафразовага тэксту, маўленчым ці літаратурным жанры, якое або істотна проціпастаўляецца паняццям “**літаратурнае выслоўе**”, “**крылаты выраз**”, “**парэмія**” і г. д., або, наадварот, ніяк не размяжоўваецца

з імі. Усе аднафразавыя тэксты, маўленчыя ці літаратурныя жанры могуць быць або афарыстычнымі (адлюстроўваць рэчаіснасць у абагульнена-ўніверсальным плане), або неафарыстычнымі (паведамляць аб прыватных з’явах). У адносінах да афарыстычных паводле свайго зместу літаратурных выслоўяў, крылатых выказаў, парэмій і г. д. паасобку паняцце афарызма трэба лічыць не родавым (як гэта пашырана ў звычайнай практыцы і навуковым ужыванні), а **катэгарыяльным**. Такое разуменне паняцця “афарызм” дазваляе не толькі акрэсліць спецыфічны тып маўленчых і моўных адзінак (афарыстычных) на падставе адной адметнай уласцівасці (якасці афарыстычнасці), але і супрацьпаставіць іх на гэтай падставе ўсім астатнім выказванням – неафарыстычным. Афарызм паводле ўласцівых яму прымет суадносіцца з сумежнымі з’явамі маўлення і мовы толькі часткова, г. зн. што афарызм можа быць і літаратурным выслоўем (у складзе пэўнага тэксту ці як асобны твор), і крылатым выразам, і парэміяй, але не ўсе яны з’яўляюцца афарыстычнымі паводле свайго зместу і моўных сродкаў яго адлюстравання. У адносінах да ўсіх без выключэння літаратурных выслоўяў, крылатых выказаў, парэмій і г. д. паняцце афарызма трэба разглядаць як **класіфікацыйнае** паводле дыферэнцыяцыі іх усіх на “афарызмы” і на “не афарызмы”.

Некаторыя разнавіднасці літаратурных выслоўяў (**гномы, рубаі** і г. д.) маюць, як і прыказкі, абагульнена-ўніверсальны змест. Аднак такія разнавіднасці літаратурных выслоўяў нельга ў адрозненне ад прыказак вылучыць у агульную гамагенную групу афарыстычных адзінак як маўленчых утварэнняў, паколькі такія выслоўі істотна абмежаваны пэўнымі зместавымі і/або структурнымі ўласцівасцямі (гномы пераважна філасофскага зместу ў форме верша-двухрадковіка, рубаі толькі вершы-чатырохрадковікі са складанай рытмікай).

Асобна варта адзначыць адсутнасць катэгарыяльных адносін ва ўласна лінгвістычным плане паміж афарызмамі і такімі асобнымі відамі літаратурных выслоўяў, як **сентэнцыя, максіма, грэгерыя** і г. д. (адносіны паміж імі маюць або рода-відавы характар у выпадку наяўнасці ў названых жанравых форм афарыстычнага зместу, або выключна метамоўны характар, калі гэты змест у іх, як і ў іншых такога кшталту літаратурных выслоўяў, адсутнічае).

Адметнымі з’яўляюцца суадносіны афарызмаў і такіх звышфразавых маўленчых і літаратурных малых жанравых форм, як **апафегмы, хрыі, байкі, прытчы, анекдоты, фразкі, велярызмы**, разнастайныя творы-**мініяцюры** (лірычныя, камічныя і інш.) і г. д. Афарыстычныя адзінкі ўжываюцца ў такіх тэкстах (гэтак сама, як і ў любых іншых малых тэкстах – вершах, апавяданнях і г. д.), таму не могуць з імі цал-

кам атаясамлівацца нават у тых выпадках, калі з'яўляюцца іх галоўнымі зместавымі і структурнымі кампанентамі.

Прапанаванае ўласна лінгвістычнае разуменне паняцця афарызма (якое можна кваліфікаваць як “вузкае” ў параўнанні з яго існуючым на сённяшні дзень разуменнем – шырокім) дазваляе не толькі адназначна акрэсліць межы афарыстычнага матэрыялу мовы і маўлення, але і стварыць аб'ектыўныя падставы як для несупярэчлівага апісання афарыстычных адзінак у тэрмінах асобных філалагічных дысцыплін, так і для пабудовы агульнай лінгвістычнай тэорыі афарызма як спецыфічнай адзінкі мовы і маўлення і як феномена маўленча-мысленчай дзейнасці.

Літаратура

1. Иванов, Е. Е. Лингвистика афоризма : учеб.-метод. пособие / Е. Е. Иванов. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. – 156 с.
2. Иваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове : манаграфія / Я. Я. Иваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.